

Людміла Рублеўская

...літаратура сама па сабе –
жорсткая рэч...

Альтэр эга

Колькі давялося чуць, і апошнім часам у тым ліку, закідаў у бок крытыкі — маўляў, нецікава, апісальна, неаналітычна, карацей — занадта далікатна.

Вядома, тварам аб стол — яно цікавей. Каб паддосьледны аўтар крывавай юшкай заліўся за ідэалагічна-стылёвыя пралікі.

Дзікае паляваньне ўжо прабягалася па беларускім літаратурна-разнаўстве не аднойчы, і мне чамусьці ня хочацца да такога далучацца. Так што, прабачце, шаноўныя чытачы, выкрыцьця ворагаў і злых графманаў у літаратарскіх шэрагах гэтым разам не прабачыцца. Калі я наважваюся пісаць пра нейкі твор, дык толькі таму, што ён мяне нечым зацікавіў. Не збіраюся адмаўджацца і ад суб'ектыўнасьці, пакідаючы за чытачом права не пагаджацца з маімі імпрэсіямі. Вядома, разгледжаныя кнігі — далёка ня ўсё лепшае, што зьявілася ў беларускай літаратуры за апошні час. Але калі было цікава мне — абавязкова мусіць быць цікава і яшчэ камусьці.

Марыя Вайцяшонак.

Саднявіннасьці.

Мн., “Тэхнапрынт”, 2002.

Проза Марыі Вайцяшонак не адносіцца да “лёгкага чытаньня”. Вядома, сёння менавіта “чыгэльнасьць”, здольнасьць аўтара прымусіць чытача “сьлізгаць” уздоўж радкоў лічацца паказчыкам майстэрства, “прасунутасьці”. А калі тэкст яшчэ перасыпаны цытатамі і алюзіямі на філосафаў і “палітычныя моманты” — супер.

Хаця калісьці гэта ўсё называлася рамяством, даведзеным тым жа расійскім “журналгогам” Уласам Дарашэвічам да абсалюту: кожны абзац — сказ — адно-два словы, іронія, шок, дасьціпная разьвязка.

Я не кажу, што гэта дрэнна, не. Проста гэта не выключнае іншага, абзыванага сёння “традыцыйнай беларускай прозай”. Можна абурацца аўтарам, які прымушае разблытваць вобразы, падстаўляцца пад удар словаў, што пакідаюць на сьвядомасьці шнары. Але гэта ёсьць літаратура — і не “таксама літаратура”, а, магчыма, яе вышэйшая праява.

Проза Марыі Вайцяшонак апошнім часам набывае прызнаньне чытача. Кожны сказ — бясконцы, як горны ручай, які нясе цябе сваім непаўторным шляхам, імклівым і вычварным. Варта толькі аддаць сваю сьвядомасьць гэтай плыні — і трапляеш у чароўны сьвет, дзе жанчына стварае прыгажосьць пасярод архіпелагу паміраючай вёскі, дзе чуйная душа яе пакутуе пакутамі ўсіх суседзяў — па вёсцы, па краіне, па сусьвету, і марыць выратаваць усіх — вядома, праз прыгажосьць. Бо сучасная вёска памірае ня толькі таму, што яе пакідаюць маладыя. Гэта хутчэй наступства таго, што вёска забылася сама на сябе, на свае карані, закінула дзівосныя тканьня посьцілкі і карункі на гарышча, развучылася вырошчваць кветкі — не на продаж, а дзеля душы. Дом страціў сваю далучанасьць да вечнасьці, да роду, не шануюцца ў ім рэчы, што захавалі цяпло рук пра-

шчураў... Цягнуцца вечарамі сумныя картэжы-калёсы — жанчыны вязуць дахаты сваіх непрытомных гаспадароў... А дом для Марыі Вайцяшонак — паняцьце сьвятое, бо яна сама, дачка сасланага польскага асадніка, народжаная ў сібірскай высылцы, была яго пазбаўленая. І цяпер усё жыцьцё адраджае, аднаўляе — дом і сад, і душэўную прыгажосьць, якая паяднала людзей, жывёлаў, кветкі, камяні...

Кніга аздобленая фотаздымкамі, зробленымі самой пісьменьніцай — гэта яе сад і яе дом, апісанья ў кнізе, дакладней, не апісанья — усыпетыя, бо гэта проза — паэма, проза — сказаньне, якое пераходзіць то ў галашэньне, то ў прыпавесьць, то ў ціхую тужлівую песню.

Вячаслаў Адамчык.

Нязрушаны камень.

Мн., “Сучасны літаратар”, 2002.

Гэта той самы выпадак, калі пісьменьніка адкрываюць наноў.

Вячаслаў Адамчык успрымаецца маладзейшым пакаленьнем у кантэксце беларускай “традыцыйнай” літаратуры, можна сказаць — літаратуры савецкага перыяду. Зборнік “Нязрушаны камень” прачытваецца ў кантэксце сучаснай, найноўшай, літаратуры, і ўспрымаецца як яе адметная частка. Тым больш зборнік цікавы тым, што складзены аўтарам за некалькі месяцаў да сьмерці і выдадзены яго сынамі — пісьменьнікамі Адамам Глобусам і Міраславам Шайбаком. Напэўна, палюбіць, спазнаць пісьменьніка сёння можна дзякуючы менавіта такім кніжкам — невялікім, густоўна выдадзеным, сапраўды з “выбраным” зместам, а не па шматтомных цаглянах, час якіх відэавочна прамінуў.

Калі шукаць нейкія паралелі з жывапісам, то прозе Вячаслава Адамчыка ўласьцівыя яркія, энергічныя мазкі, шчыльныя, кантрастныя колеры, што

нагадаваюць некаторыя палотны Гаўрылы Вашчанкі. Я б не сказала, што можа ісьці гаворка пра “тонкі лірызм”, як напісана ў анатацыі. Хутчэй – пра прозу псіхалагічнага канфлікту, часам жорст-кую, разьлічаную на шок. Але гэтая жорсткасьць – зьява самога беларускага жыцьця.

У нашай крытыцы існуе зацяганы выраз “праўда вайны”. Вячаслаў Адамчык таксама піша пра вайну, прапаноўваючы погляд на яе з іншага боку – там, дзе партызаны могуць выявіцца бандытамі, а калабаранты насамрэч – бязьвінныя ахвяры. Але нават у аповедах пра мірныя часы – прысутнічае тая самая “ваенная сітуацыя”, гранічнае напружаньне лёсаў, калі так лёгка загінуць ці забіць, і ніякіх рэфлексіяў не прадбачыцца.

Завяршае кнігу “дадатак” – твор Адама Глобуса “Тата+мама”, як бы перакідаючы масток ад творчасьці Вячаслава Адамчыка да самай мадэрновай літаратуры (хаця хто возьмецца вызначыць, якая яна, на сёньня, “мадэрная”?) Бязьлітаснае вока літаратара – ці варта яго асуджаць за фіксаваньне падрабязнасьцяў сыходу блізкага чалавека, за пазіцыю назіральніка? Літаратура сама па сабе – жорсткая рэч. Але ўсё выкупляе сказ-разлом, праз які відаць жывое рэчыва душы: “Нават у кроплях дажджу, што скачваюцца з лістоў ліпы за акном, я бачу свае сьлёзы, свой плач па тату”.

Зьміцер Бартосік.

Чорны пісталет.

Апавяданьні з уласнага жыцьця.

“Вострая брама”. “Наша Ніва”, 2002.

У мемуарах Галіны Вішнеўскай, расійскай опернай спявачкі, я вычытала неяк абураную фразу наконт таго, што толькі фэнаменальная савецкая краіна мае культ “блатнаты”, “зэкаўшчыны”, які ахоплівае ўсіх – ад “дваровых” падлеткаў да самай вытанчанай інтэлігенцыі. Краіна, як загіпнатызава-

ная, хрыпіць турэмныя песьні і карыстаецца жаргонам “зоны”. Тлумачэньне аўтарка бачыла простае – краіна сапраўды была “зонай”, а кожны насельнік – былым ці патэнцыйным “зэкам”. А вядома, што адзін з інстынктыўных шляхоў пераадоленьня страху перад чымсьці ці кімсьці – навучыцца гэта... любіць.

Таму самая гарачая любоў узьнікае да крывавых дыктатараў. Гэта ўжо – высновы не Галіны Вішнеўскай, а эталогіі.

Кніга Зьміцера Бартосіка насычаная постсавецка-зэкаўскім каларытам. Лейтматыў яе – супраціў асобы таталітарнаму грамадству сродкамі таталітарнага грамадства, а ў выпадку немагчымасьці адэкватнага супраціву – а ён, як правіла, немагчымы – зброяй паняволеных, гумарам і задзірыстасьцю. Але найперш гэта – аповеды пра сучасную маладую Беларусь, тую Беларусь, якая слухае “Народны Альбом” і Шалкевіча і чытае “Нашу Ніву” і “На-вінкі”.

Першыя апавяданьні кнігі проста ўзрадавалі – выдатная проза. Дынамічная, чытэльная, эмацыйная. І, зразумела, вельмі беларуская – але без нашага сакральнага “горкага рамантызму”. Зьміцер Бартосік ня “выйшаў з Караткевіча” – “Шынялю” адраджэнцаў пакаленьня “Тутэйшых”. Ён абыдзецца без эскапізму ў міфічнае рыцарска-шляхецкае мінулае, каб адчуць сябе беларусам – яго герой дзейсны, ён жыве сёньня і думае пра тое, як будзе жыць заўтра. “Нацыянальная беларуская хвароба мэлянхолія” зьяўляецца ў ягонай душы вельмі эпізядычна. Таму і патрэбны яму “чорны пісталет” – сімвал свае дзейнасьці, пасіянарнасьці, здольнасьці зьмяняць асяродак, у якім выпала жыць. Апавяданьні таксама могуць выступаць у якасьці гэткай зброі.

Аднак, дзесьці з сярэдзіны кніжкі радасьць ад добрай прозы патроху зьнікла – бо проза відавочна зьмянялася публіцыстыкай з мастацкімі інвазіямі. Праўда, Зьміцер сам прызнаўся ў

нейкай гутарцы, што пісьменьнікам адчуў сябе толькі дзякуючы заклікам Сяргея Дубаўца. Што ж, розніца між пісьменьнікам і журналістам прыкладна тая ж, што між мастаком і архітэктарам. Значыць, будзем чакаць новых апавяданняў, каб пераканацца, што Зьміцер можа адкінуць убок чарцяжы і пераклучацца на палотны.

Міра Лукша. Бабскія гісторыі.

Беларускае літаратурнае аб'яднаньне, Беласток, 2001.

Крытык Галіна Тычка ў прадмове да “Бабскіх гісторый” зазначае, што Міраслава Лукша па ўзросьце належыць да пакаленьня “Тутэйшых”. Яно і сапраўды так – і ня толькі па ўзросьце. Па асаблівым вобразным мысленні, у аснове якога народная міфалогія і гістарычныя нацыянальныя міфалагемы, па абвостраным адчуваньні беларускасьці, гатоўнасьці бараніць сваю беларускасьць. Чытачы ведаюць Міраславу і як паэта, і як празаіка. Вершы яе – з тых, што ў нас называюць “нетрадыцыйнага верша-складаньня”. Вобразна насычаныя, філасофскія, складанаасацыятыўныя. Апавяданьні ж, здаецца, вельмі простыя – жыццёвыя гісторыі, праўдзівыя апавяданьні пра землякоў – вясковых жыхароў, часам пераселеных у “блікі”, зазвычай сталага ўзросту. Лёсы герояў расказваюцца частку ад першае асобы – на гутарковай мове, без спробы неяк змаралізаваць, падраўнаваць тое, што адбылося на працягу чалавечага жыцця... Вось яны, беларусы, такія, як ёсьць... Гатовыя крыўдзіць адзін аднаго, адракацца бацькоў і мовы, і прабацаць усім, хто пакрыўдзіў. Зайздросныя – і альтруістычныя... Але – беларусы, адметныя, асаблівыя. Можа быць, найбольшая цікавасьць прозы Міраславы ў тым, што пісьменьніца вельмі даклад-

на стварае псіхалагічны партрэт беларуса, які жы-ве на тэрыторыі сучаснай Польшчы. А гэта ўжо асобная група людзей, з асобным менталітэтам, які – няхай на першы погляд неістотна – але адрозьніваецца ад менталітэту жыхара савецкай і постсавецкай Беларусі.

І яшчэ... Мы ўсё-ткі прывыклі да таго, што пісьменьнік прапануе нам свой погляд на падзеі, вызначае за нас, дзе – добра, дзе – зло. У “Бабскіх гісторыях” Міраславы Лукшы, як і ў самім жыцьці, добра і зло сыплецца часам так, што адно не аддзеліш ад другога, не скрываючыся. Хэпі эндаў амаль няма – як і ў жыцьці. “Што я цяпер зраблю?”, “Што мне цяпер рабіць?”, “Што ён цяпер робіць, як жыць?” – гэтыя сказы частку завяршаюць сюжэт. Але ёсьць нешта такое, што не дае паверыць у безнадзейнасьць добрых памкненьняў — “усёдаравальная і ахвярная жаночая любоў і міласэрнасьць”, якія паўстаюць на старонках “Бабскіх гісторый”.

“Дурная баба”, — гэтак у нас характарызуюць кабетаў, здольных бясконца прабацаць і цярыліва зносіць усе мітрэнгі, спароджаныя эгаізмам бліжніх.

А калісьці гэта называлася мудрасьцю і любоўю...

Валянцін Дубатоўка. Архіпелаг Сапегаў. Гістарычныя нарысы.

Мн., “Беларускі кнігазбор”, 2002.

“Каб напісаць твор на гістарычную тэму, аўтару патрэбныя, як найменш, тры рэчы. Па-першае, разуменьне чалавечага жыцця, інакш называнае пачуцьцём здаровага сэнсу. Па-другое, добра б мець гістарычную адукацыю. Па-трэцяе, неабходна быць адказным і сумленным перад гісторыяй”, — так сьцьвярджае аўтар прадмовы да гэтае кніжкі доктар гістарычных навук Алесь Краўцэвіч. Які ж і тлумачыць, што па згаданых трох пунктах Валян-

ціну Дубатоўку можна закінуць хіба адсунасьць сістэматычнай гістарычнай адукацыі.

Для чытача ж настрой задаецца ўжо ад вокладкі — прозьвішча аўтара нагадвае караткевічаўскі сьвет, герб з Пагоняй — слаўнае рыцарскае мінулае нашай Бацькаўшчыны, што зноў жа стасуецца з Караткевічам.

Краязнаўчая літаратура зазвычай выклікае ў мяне насыцярогу. Бо менавіта ў гэтым разрадзе літаратуры можна напаткаць як нудотнае псеўданавуковае графаманства, так і нястрымную рамантычную міфатворчасць, прэтэндуючую на званьне мастацкага твору. Мне здаецца, у дадзеным выпадку аўтар устрымаўся ад псеўданавуковай нудоты, а ягоны рамантызм не парушае гістарычнае праўды, і адначасова забяспечвае натуральны пераход да надрукаваных напрыканцы, у якасьці ці дадатку, ці аўтарскага аўтографу, вершаў.

Зьмест кнігі складаюць расповеды пра гістарычныя помнікі і мясьціны Беларусі, што былі ва ўладаньні магнацкага роду Сапегаў, а таксама гісторыя самога гэтага роду. Замак у Астроўне, касьцёл і кляштар езуітаў у Берасьці, уніяцкая царква ў Борках, Быхаўскі замак, картузіянскі кляштар у Бярозе, Гальшанскі замак, Дзярэчынскі тэатр і палац, праваслаўны манастыр у Жыровічах, палацава-замкавы комплекс у Ружанах... Самыя адметныя мясьціны Беларусі, аказваецца, з “архіпелагу Сапегаў”.

Ня ведаю, які вердыкт вынесла б нейкая навуковая камісія “Архіпелагу Сапегаў” — напэўна, прыдрацца ёсьць за што. Няма такой гістарычнай літаратуры, якая б не ўтрымлівала спрэч-ных момантаў. Для чытача ж найбольш пераканаўча, што аўтару самому было цікава тое, пра што ён піша. І гэтая цікавасьць адлюстраваная ў стылі выкладаньня. Чыгэльнасьць для падобнай літаратуры — зьява рэдкая і каштоўная.

Што тычыцца “прычэпнага паэтычнага вагону”...

Вершы няроўныя. Паэтычныя ўзьлёты перамяжоўваюцца патрыятычнай рыторыкай. Але закінуць аўтару за жаданьне выявіць: “А я яшчэ і паэт...” — усё-ткі ня хочацца. Разьдзел выглядае цэласна, паяднаны адзіным з асноўным зьместам кнігі рамантычным пачуцьцём, акрэсьлівае мілыя сэрцу “тутэйшага” пакаленьня вобразы — закінутыя храмы, прывіды гістарычных асобаў, супрацьпастаўленьне янычараў і патрыётаў-пакутнікаў... Ёсьць настрой, вытрыманая (амаль ва ўсіх вершах) інтанацыя, энергічная, тры-вожна-шчымлівая. Будучы паэтычны зборнік Валянціна Дубатоўкі варты ўвагі, спадарове.

Анатоль Сьс.

Сьс. Вершы.

Мн., “Мастацкая літаратура”. 2002.

Выдавецтва “Мастацкая літаратура”, дзе, дарэчы, больш за дзесятак гадоў марынуюцца нашы, “васьмідзесятнікаў”, зборнікі, адраклося ад “Сьса” — маўляў, не выдавала.

Дзе купіць “Сьса” — таксама невядома.

А некаторыя яшчэ і рэзаніруюць: “Ці варта? Старыя вершы... І ўвогуле — больш міфу, чым праўдзівай каштоўнасьці”.

“Вы ўсе пралятаеце, як фанера над Парыжам. Адзін я застаюся”, — хто ня чуў гэтае сакрамэнтальнае фразы Анатоля Ціханавіча! А пасья ён яшчэ хоча, каб яго любілі шаноўныя калегі?

Ды ў нас і без таго адзін аднаго ядуць, пад соусам (бел-чырвона-белым, ружовым або чырвона-зялёным), ці без соусу, але заўсёды са шчырым задавальненьнем.

Ня так даўно па калідорах “Літаратуры і мастацтва” забегалі з крыкамі “Сьс памёр!”

Дзіўна, але ўсе ўнутрана паверылі, і назіраць давлялося цэлую гаму разна-

стайных пачуццяў, сярод якіх закрадалася пачуццё палёгкі – нарэшце!

Нарэшце можна падрахункаваць, падвесці рысу, сістэматызаваць, вызначыцца ў дылеме “я – і Сыс” найлепшым для ўласнага гонару чынам.

Пасья высветлілася, што памёр ня Сыс, а ягоная маці, Неапалімая Купіна... І трэба спачуваць, і зноў прымаць яго такім, які ён ёсць, а гэта ўжо зусім для многіх немагчыма...

У паэзіі Сыса сьмерць — і пастаянны фон, і *альтэр эга* галоўнага героя. Паэт усё жыццё гуляе са сьмерцю — і гэтым прываблівае чытача, як прываблівае відовішча гладыятарскіх баёў, карыды і двубою.

Ваенныя падзеі, звязаныя са сьмерцю, у натуральных запісах не прывабліваюць – хаця было, што па сьвеце разыходзіліся касеты з запісам гуку бамбардзіровак у Югаславіі. Але гэта ўсё-ткі яшчэ ня сьмерць. Бо сапраўднай сьмерцю паказытаць нервы нельга.

Але гульня з ёю, без упэўненасці, што аднойчы могуць быць пяройдзеныя межы гульні – зноў не цікава...

Герой вершаў Сыса, у адрозненне ад чалавека-ролі Сыса, сябе ня любіць. Складваецца нават уражаньне, што ён сябе ненавідзіць і паступова зьнішчае, падаючы гэта пад выглядам ахвяры на прыгожы алтарнік. Бліжніх сваіх, за рэдкім выняткам, ён ня тое што не-

навідзіць, а проста пераступае праз іх. Затое ўжо каго любіць – дык пяшчотна, безаганна, аддана! Праўда, чамусьці збольшага аб’екты любові знаходзяцца па той бок Леты.

Суіцыдальныя, мазахісцкія матывы паўтараюцца з верша ў верш. Суіцыд маскуецца матывамі цкаваньня зьнешняга. І пры гэтым адчуваецца прысутнасць натуры нашага тутэйшага мужычка, трывушчага ды хітравага па-сялянску.

Усё гэта было б цікава больш для псіхааналітыка, калі б не такі моцны зарад беларускасці, які можа зьбіць з капылоў любога “ружовага” нью-патрыёта, ды не магутная вобразнасць, здольная прывесці ў стан амоку любога рамантычна настроенага чытача.

Што кніжка “няроўная” – спрацаца не выпадае. Вершы скіданыя, быццам назграбанае лісьцё – дзе залатое, дзе ўжо падгнілае.

Але – у бадзяжным лісьці начуе вецер, панове.

А вашыя дагледжаныя вазоны маўклівыя, быццам пастэрызаванае малако...